

hürriyet vaad etti ve Suriye 29 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler tarafından bağımsız bir devlet olarak tanındı. Ancak Fransa hükümeti bağımsızlığın gerçekleşmesini oyalayınca ülkenin her tarafında Fransa aleyhine gösteriler başladı. Buna şiddetle karşı koyan Fransız askerleri 20-21 Mayıs 1945 günleri Halep'te iki öğrenciyi öldürüp baskılarını arttırdılar ve daha sonra parlamentoya yürüdüler. Suriyeliler'le Fransızlar arasında çıkan çarpışmalara Birleşmiş Milletler müdahale ederek yabancı güçlerin ülkeden çekilmesine karar verdi ve çekilme işlemi 15 Nisan 1946'da tamamlandı.

Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra siyasî sınırlama dolayısıyla Halep geleneksel ticarî bölgesinden ayrıldığı için ekonomik buhran geçirdi. Ancak kara ve demir yollarının merkezinde bulunduğundan Şam'la mukayese edildiğinde yine de bir ticaret merkezi olarak önemini koruduğu dikkati çeker. Daha sonra şehir, bütün tarım ürünlerini Lazkiye yoluyla ihraç eden bir ticaret merkezi haline geldi. Bugün Suriye ticaretinin % 38'i Şam, % 30'u Halep yoluyla yapılmaktadır. Halep bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda Suriye'nin en önemli sanayi merkezlerinden biridir. Şehirde cam, çimento ve özellikle çeşitli tekstil fabrikaları bulunmakta, ayrıca geleneksel el dokuma tezgâhları da faaliyetlerine devam etmektedir. Halep'te 1946 yılında ilk defa mimarlık fakültesinin açılmasıyla başlayan yüksek öğretim faaliyeti şehri bugün ülkenin ikinci büyük eğitim merkezi haline getirmiştir. Halen burada 1958'den beri çeşitli fakülteleriyle hizmet veren ve toplam öğrenci sayısı 60.000'e yaklaşan bir üniversite, birçok yüksek okul ve enstitü ile tip fakültesi öğrencilerinin eğitim gördükleri ve aynı zamanda şehrin en büyük sağlık kuruluşu olan bir uygulama ve yüksek ihtisas hastahanesi bulunmaktadır.

Halep, zamanla birbirleriyle kaynaşan çeşitli din ve dinî fırkaya mensup Arap, Türkmen, Kürt, Ermeni ve yahudi gibi milletlerden oluşmuş kozmopolit bir ahalیه sahiptir. Şehrin nüfusu 1883'te 99.179 iken 1908'de % 71.4'ü müslüman, % 20.6'sı hristiyan ve % 8'i yahudi olmak üzere 119.811'e, 1946'da 340.000'e, 1976'da 750.000'e, 1983'te 985.413'e, 1992'de 1.445.000'e (tah.) yükselmiştir; şehrin merkezi olduğu ilin nüfusu ise 2.667.000'dir (1992 tah.). Nüfusun büyük çoğunluğunu Hanefî ve Şâfiî mezheplerine mensup müslümanlar oluşturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âişe Abdülkâdir ed-Debbâğ, *el-Hareketü'l-fikriyye fi Haleb*, Beyrut 1392/1972; J. C. David, "Evolution et déplacement des fonctions centrales à Alep aux XIX^e et XX^e siècles", *La ville arabe dans l'Islam* (ed. Abdelwahab Bouhdiba - Dominique Chevallier), Tunus 1982, s. 247-259; Zevkân Karkût, *Te'tavvurü'l-hareketi'l-va'taniyye fi Süriye*, Dimaşk 1989, s. 231; Ali Rizâ, *Kıışatü'l-kifâhi'l-va'tani fi Süriye*, Halep 1979, s. 57, 79, 87; a.mlf., *Süriye ba'de'l-istiklâl*, Halep, ts. (Matbaatü Şik Blok), s. 86, 91, 104, 115; Mahmûd Harîtanî, *Esvâku'l-medîne bi-Haleb*, Dimaşk 1991; Nedîm Fak - Fuâd Hilâl, *Delîlû Haleb*, Halep, ts. (Matbaatü Câmia Haleb), s. 80, 82, 113, 118, 173, 227; Mustafâ Tallâs v.dğr., "Haleb", *el-Mu'cemü'l-coğrâfi li'l-ku'ri'l-Arabiyyi's-Sûri*, Dimaşk 1992, III, 94-108.



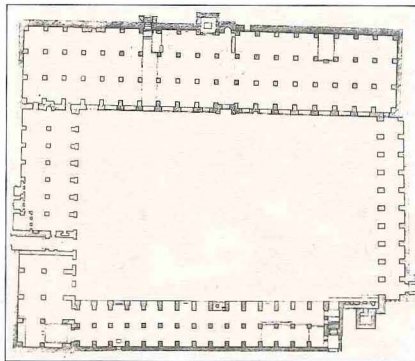
MAHMÛD HARÎTÂNÎ

HALEP ULUCAMİİ

Suriye'deki
erken İslâm mimarisinin
ilk örneklerinden biri.

Halep Kalesi'nin batısında eski Bezâzlar Çarşısı'nda bulunan külliye'nin içinde yer alan cami (el-Câmiu'l-kebîr, el-Mescidü'l-câmi'), bitişiğindeki Hz. Zekeriyâ'ya izâfe edilen türbeden dolayı Zekeriyâ Mescidi adıyla da anılmaktadır. Kaynaklarda, Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik tarafından 96-97 (715-716) yıllarında bir katedralin avlu veya hazîresi üzerine cuma mescidi olarak inşa ettirildiği bildirilen ilk bina 351'de (962) Bizans İmparatoru II. Nikephoros'un şehre saldırısı sırasında yanmış, 354'te (965) Seyfûddeve el-Hamdânî'nin tamiriyle yeniden ibadete açılmıştır. Caminin günümüze ulaşan en eski mimari elemanı, 483 (1090) yılında Selçuklu Sultanı Melikşah'ın köklü bir onarım

Halep Ulucamii'nin planı



sırasında yaptırdığı minaredir ve kitâbesine göre üst kısmı kardeşi Tutuş tarafından 487'de (1094) tamamlanmıştır. 564'te (1169) çarşı ile birlikte tekrar yanan cami, 581'de (1185) Halep'i ziyaret eden İbn Cübeyr'in yazdığına göre Nûreddin Zengî'nin emriyle minarenin dışında kalan yerlerinin tamamı temellerine kadar yıkılarak yeniden yapılmıştır. Bir başka yangın da 658'de (1260) Moğol istilâsı sırasında vuku bulmuş, cami Hülâgû'ya eşlik eden Ermeni kralının saldırısıyla büyük ölçüde hasar görmüştür. Bu enkazın onarımını Memlûklü Sultanı Kalavun'un emriyle Halep Kadısı Şemseddin İbn Sakr gerçekleştirmiş (684/1285), caminin yeni minberini de Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun yaptırmıştır. 724-727 (1324-1327) yıllarında vali Karasungur avlu etrafındaki revakları yenilemiş, 797'de (1395) Berkuk avluya bir şadırvan inşa ettirmiş, 824 (1421) yılında da vali Emîr Yeşbeg el-Yûsuf yıkılan batı revakının üzerini çift meyilli çatıyla, harimin üzerini ise tonozla örttürmüştür. Caminin ilk yapısında bulunan, daha sonraki onarımlar ve yeniden yapımlar sırasında da muhafaza edilen dikey sahin, Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Çakmak (1438-1453) tarafından kaldırılarak yıpranan kubbe ve tonozlar yenilenmiş, bu arada duvarlar da payandalarla desteklenmiştir. Batı revakı ile harim mekânının büyük bir bölümü 996'da (1588) Osmanlı Sultanı III. Murad'ın emriyle tamir ettirilmiş, cami 1908'de II. Abdülhamid tarafından yeniden elden geçirilmiştir.

Mimarisi ve süslemeleriyle tamamen Emeviye Camii'ne (Şam) benzediği rivayet edilen Halep Ulucamii'nin ilk yapıldığında üç nefli bazilikal bir plan şemasına sahip olduğu sanılmaktadır. Bina, birkaç defa temellerine kadar yıkıldığından ve her onarımında bazı yeni bölümler ve mimari elemanlar eklendiğinden orijinal yapı dokusunu zamanla kaybetmiştir. Bugünkü şekliyle cami, geniş bir avlunun üç yanını çevreleyen revaklı mekânlar ve güneydeki harim bölümünden meydana gelmektedir. Harim, yanlardakiler duvarlara bitişik olan dört sıra kare kesitli pâye ile bölünmüş üç sahinli bir plan şeması sergiler. Yatık dikdörtgen prizma şeklindeki yapının dikey ekseninde yer alan orta mekânı kubbe, diğer kısımları çapraz tonozlarla örtülmüştür. Kible duvarında derin oyulmuş yuvarlak nişli basit mihrap, sağında minber, solunda da cepheden dışa taşan Hz. Zekeriyâ Tür-

besi bulunmaktadır; minberle doğu duvarı arasında köşeye yakın ikinci bir mihrap daha mevcuttur. Kesme taş malzemeyle örülen pâyve ve duvarların üzerindeki izlerden harimin bir zamanlar mermerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Avludan ve kible yönünden iki kapı ile içeri girilir; avluya bakan kuzey cephedeki kapı dışında kalan kemerler kısmen kapatılarak pencere haline getirilmiştir.

Caminin en gösterişli bölümü avlusu ile etrafındaki revaklı mekânlardır. Kuzey ve doğu cephelerinde derin eyvan şeklinde, batıdaki daha küçük olan üç kapıdan girilen avlunun beyaz mermer zeminini geometrik kompozisyonlu renkli taşlarla bezenmiştir. Üç yönden avluya açılan revaklarda plan ve mimari açıdan bazı farklılıklar görülür. Doğu kanadı Zengî ve Memlûkî dönemlerinde düzenlenmiştir. Bugün kullanılmayan eyvan şeklindeki giriş kapısının doğusunda kalan revak bölümü mihrabıyla birlikte yedi kemerli, dikey iki sahınlı küçük bir ibadet mekânı görünümündedir; kuzeydoğusundaki ikinci bölüm ise revak kemerleri örülerek maksûre haline getirilmiştir. 1908 yılındaki onarım sırasında doğu cephesindeki Nûreddin Zengî'ye ait kitâbe siva ile kapatılmıştır. On beş kemerli kuzey revakı da iki sahınlı olup kuzeybatısındaki kapı eyvanına kadar uzanır. Kuzeydeki minare sebebiyle diğerlerinden daha kısa tutulan batı revakı ise tek sıralıdır. Bu bölümün karşısındaki Haleviyye (Halâviyye) Medresesi'ne geçilen küçük kapı üzerinde Osman-

lı dönemine ait bir kitâbe göze çarpar. Avlu etrafındaki bütün mekânlar çapraz tonozlarla örtülmüştür. Kare kesitli pâyvelere basan kemerlerin mimari form ve kurguları farklı özelliklere sahiptir. Kemerlerin bazıları içten ve dıştan değişik geometrik desenlerle süslenmiştir. Avlu etrafında dört yönde cephe oluşturan kemerlerin üstleri, konsollara oturan ve dandan dizileriyle sonuçlanan meyilli sundurma-saçakla donatılmıştır. Kuzeydoğu köşesindeki maksûre kısmında kapı-pencere üstlerine ayrıca bir siperlik daha eklenmiştir. Konsollarda olduğu gibi kemer ayaklarına yerleştirilen çörtlenlerde de farklı sıra ve yükseklikler dikkati çeker. Avluda altışar sütunlu ve üstleri kubbe örtülü iki şadırvan bulunmaktadır.

Caminin kuzeybatı köşesinden yükselen kare planlı beş katlı minare, üzerindeki süslemeleri ve kitâbeleriyle Suriye'deki Selçuklu sanatının günümüze ulaşan nâdir örneklerinden biridir. Yapının beden duvarlarından başlayan ve yüksekliği 50 metreye ulaşan minare kesme taş malzemeyle örülmüş, her katı kaval silme çerçevelerle diğerinden ayrılmıştır. Kemerleri dilimli mihrâbiye motifleri, kabartma rozet ve küfi kitâbe kuşakları çok uzaktan dikkati çekmektedir.

Halep Ulucamii, değişik dönemlere ait daydayda farklı malzeme ve mimarisine rağmen genel görünüş ve kullanımı açısından XIII. yüzyıl İslâm mimarisini çerçevesinde bir bütünlük arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 227; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 88; Ahmed b. Muhammed İbnü's-Şihne, *ed-Dürrü'l-müntehab fi târihi memleketi Haleb*, Beyrut 1969, s. 61-66; a.e.: *Les Péries choisies d'Ibn Achchihna* (trc. J. Sauvaged), Beyrouth 1933 → (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, s. 56-66; a.m.f., *Alep*, Paris 1941, s. 75-78; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, s. 100-101; M. Kâmil Fâris, "Me'âzinü'l-Haleb ve te'tavvuruhe'l-fennî ve'l-umrânî", *Âdiyyâtü Haleb*, Halep 1977, III, 126, 131-133; Muhammed Kürd Ali, *Hıtaü's-Şâm*, Dimaşk 1403/1983, VI, 48-49; *Architecture of the Islamic World* (ed. George Michell), London 1984, s. 231; J. D. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, s. 107; J. Bloom, *Minaret Symbol of Islam*, Oxford 1989, s. 163-164; M. Meinecke, *Die Mamlukische Architektur in Ägypten und Syrien*, Glückstadt 1992, I, 52-55; R. Burns, *Monuments of Syria*, London 1992, s. 34-35; Kâmil el-Gazzî, *Nehrü'z-zeheb fi târihi Haleb*, Dimaşk 1412/1992, II, 180-202; E. Herzfeld, "Damascus: Studies in Architecture-IV", *AI*, XIII (1948), s. 118-120; T. Allen, "Some Pre-Mamluk Portions of the Courtyard Façades of the Great Mosque of Aleppo", *BEO*, XXXV (1985), s. 7-12; M. Sobernheim, "Halab", *EI*, III, 235-236.



ABDÜSSELÂM ULUÇAM

HÂLET EFENDİ

(1760-1822)

Osmanlı devlet adamı.

İstanbul'da doğdu. Kadı Kırımî Hüseyin Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmed Said olmakla birlikte küçük yaşlarda aldığı Hâlet takma adıyla şöhret buldu. Düzenli bir medrese tahsili görmeyen Hâlet Efendi babası gibi kendi kendini yetiştirdi. Önce Şeyhülislâm Mehmed Şerif Efendi'nin aracılığı ile kadılık mesleğini seçti, fakat daha sonra rikâb-ı hümayun reisi Mehmed Râşid Efendi'nin yanında mühürdar yamağı oldu. Râşid Efendi'nin teveccüh ve itibarını kazandı. Kısa süreler Ehlî Ahmed Paşa'nın ve Yenişehir-i Fenâr nâibinin yanında bulundu. Daha sonra İstanbul'a giderek Galata Mevlevihânesi şeyhi Galib Dede'ye intisap etti ve kısa sürede Şeyh Galib'in gözüne girmeyi başardı. Bir süre daha bazı devlet adamlarının kâtipliklerinde bulunan Hâlet Efendi, Dîvân-ı Hümayun tercümanlığını ellerinde tutan Fenerli Rumlar'la tanıştı. Onların kâtipliğini yaparken voyvodalık ve tercümanlık tevcihleri sırasında büyük servet sahibi oldu. Bu münasebetle birçok düşman kazandı. Ardından beylikçi kesedarılarına girerek hâcêgân zümresine alındı. 1803 yılında başmuhasebecilik pâyesi ve orta-elçi unvanıyla Paris'e gönderilen Hâlet Efendi üç yıl kadar Fransa'da kaldı. Napolyon Bonapart zamanına rastlayan elçiliği sönük geçti. 1806'da İstanbul'a döndükten sonra beylikçi vekili, ardından rikâb-ı hümayun reisülküttâbı oldu (1807). Fakat İngilizler'le gizlice muhabere ettiğine dair Fransa elçisi Sebastiani'nin ihbarı üzerine görevinden alındı ve 1808'de Kütahya'ya sürüldü. Bir yıl kadar burada kalan Hâlet Efendi, devlete isyana kalkışan Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı idam edip yerine kethüdâsı Abdullâh Ağa'yı getirme vazifesiyle II. Mahmud tarafından Bağdat'a gönderildi. Burada Musul ve Baban mutasarrıflarının yardımcılarıyla Bağdat kölemenlerinden Süleyman Paşa'nın hükümrânlığına son vermesi padişah üzerinde nüfuz kazanmasına sebep oldu. İstanbul'a döndükten sonra rikâb-ı hümayun kethüdâlığı ile gizli haberleşme işlerinin başına, ardından da nişançılık görevine getirildi (1811).

Uzun süre bu görevde kalan Hâlet Efendi, II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu

Halep Ulucamii'nin minaresi

